УДК 342.565.2:340.113(477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.5/06

Лазарєв В. В.
https://orcid.org/0000-0001-9468-0497
Харківський національний університет внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК «ПОЗИТИВНИЙ ЗАКОНОДАВЕЦЬ»: НОВІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено роль Конституційного Суду України як «позитивного законодавця» та його вплив на розвиток сучасної української правничої термінології. Обґрунтовано, що трансформація класичної кельзенівської моделі конституційного суду як «негативного законодавця» пов'язана з розширенням практики конституційного тлумачення, конкретизацією конституційних принципів, подоланням законодавчих упущень, відтермінуванням втрати чинності неконституційними нормами та формуванням обов'язкових юридичних позицій. Проаналізовано нормативні та доктринальні передумови становлення концепції «позитивного законодавця» в діяльності КСУ, а також особливості її сприйняття українською правничою наукою і судовою практикою. Водночас наголошено, що «позитивна» правотворчість КСУ має похідний від Конституції характер і не може перетворюватися на самостійну політико-нормативну діяльність, що підміняє законодавця. Зроблено висновок, що діяльність КСУ як «позитивного законодавця» є самостійним механізмом розвитку української правничої терміносистеми та сприяє адаптації конституційно-правового понятійного апарату до динамічних суспільних реалій. Активна правотворча діяльність КСУ сприяє розвиткові національної правничої термінології не лише шляхом тлумачення вже існуючих юридичних понять, а й через формування нових термінологічних конструкцій, уточнення змісту понять та їх адаптацію до сучасних конституційних реалій. У цьому аспекті КСУ фактично виступає одним із ключових центрів розвитку спеціалізованої юридичної мови. При цьому розвиток правничої термінології є не побічним наслідком, а одним із самостійних та значимих результатів правотворчої діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в державі.

Ключові слова: *Конституційний Суд України, правнича термінологія, концепція «позитивного законодавця», концепція «негативного законодавця», юридичні позиції, конституційне тлумачення, правотворчість, судовий активізм, законодавче упущення.*

Постановка проблеми. В усіх правових системах світу можна виокремити основний принцип, відповідно до якого конституційні суди під час виконання своїх функцій мають завжди бути підпорядковані Конституції і не можуть втручатися у сферу компетенції законодавця або установчої влади. Протилежне, як стверджує колумбійська дослідниця С. Мореллі, означало б формування «безвідповідального судового тоталітаризму» [1, с. 5], що є проявом патології конституційного контролю. Іншими словами, конституційні суди можуть сприяти законодавцям у виконанні їхніх функцій, однак вони не можуть замінювати законодавця та приймати закони замість нього. Вони також не мають дискреційних політичних підстав для створення правових норм або положень, які не можуть бути виведені безпосередньо з Конституції. Саме в цьому сенсі можна стверджувати, як загальний принцип, що конституційні суди, як висловлювався Г. Кельзен, вважаються «негативними законодавцями» [2, с. 268–269]. Отже, класична модель конституційного суду передбачає, що суд контролює законодавця, але сам не створює нового законодавчого регулювання. Його основним інструментом є усунення (вилучення) неконституційних норм із правової системи. Саме тому кельзенівська концепція визначає конституційний суд передусім як «негативного законодавця». Однак сучасний конституціоналізм істотно ускладнив цю модель. Конституційні суди дедалі частіше не просто скасовують неконституційні приписи, а визначають їх конституційно

© Лазарєв В. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

допустимий зміст, формулюють критерії правового регулювання, конкретизують конституційні принципи та реагують на законодавчі прогалини. У сучасній юридичній літературі саме ці явища стали підставою для формулювання й поширення в науковому обігові концепції конституційного суду як «позитивного законодавця» [3; 4; 5; 6].

Для України ця проблема набуває особливого практичного значення після так званого «конституційного реверсу» 2010 р. [7, с. 16], який було зумовлено Рішенням Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 [8]. Формально здійснюючи негативну функцію конституційного контролю шляхом визнання неконституційним Закону № 2222-IV, Суд одночасно сформував комплекс позитивних нормативних наслідків свого рішення: визначив момент втрати чинності зазначеним Законом, фактично відновив дію попередньої редакції Конституції України та зобов'язав органи державної влади привести нормативно-правове регулювання у відповідність до нового конституційного стану. Унаслідок цього рішення КСУ вийшло за межі суто негативного вилучення неконституційної норми та справило безпосередній вплив на подальшу організацію державної влади і зміст конституційно-правового регулювання. Особливість Рішення КСУ № 20-рп/2010 полягає також у тому, що його нормативний ефект не обмежувався конкретним положенням. Він поширився на систему органів державної влади; співвідношення повноважень Президента і парламенту України; статус Кабінету Міністрів України; законодавчий процес; інші нормативно-правові акти; подальше правозастосування. Тобто цього разу КСУ виступив не лише «негативним законодавцем» щодо конкретного закону, а фактично регулятором конституційної архітектури держави. Саме це дає підстави використовувати це Рішення як один із ключових українських прикладів для дослідження переходу від *negative constitutional adjudication* до *positive constitutional law-making*. Водночас воно продемонструвало і ризики концепції КСУ як «позитивного законодавця», адже офіційні парламентські матеріали, посилаючись на Венеційську комісію, відзначали проблему легітимності такого рішення: після нього основні державні інститути почали функціонувати на основі норм, змінених рішенням КСУ, а не Верховною Радою України як демократично обраним, легітимним органом законодавчої влади [9]. Зазначена практика виявила і принципову проблему меж позитивної правотворчості органу конституційної юстиції, оскільки виникло питання щодо допустимості фактичного визначення КСУ змісту конституційного регулювання поза процедурою внесення змін до Конституції України, встановленою її розділом XIII.

Отже, наукова актуальність теми визначається необхідністю переосмислення ролі КСУ не лише як суб'єкта конституційного контролю, а й як активного учасника формування нормативно-понятійного простору українського права. Дослідження КСУ як «позитивного законодавця» дає змогу виявити нові механізми розвитку правничої термінології, встановити співвідношення судового термінотворення із законодавчим та доктринальним, визначити межі допустимого нормативного впливу Суду на понятійний апарат права та оцінити його значення для забезпечення правової визначеності, єдності правозастосування і верховенства Конституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихідним теоретичним пунктом концепції конституційного суду як «позитивного законодавця» є кельзенівська дихотомія позитивного та негативного законодавця, в межах якої парламенту відводилася функція створення права, а конституційному суду – функція виключно «негативного законодавця». Подальший розвиток конституційної юстиції, пов'язаний із розширенням інтерпретаційних повноважень судів, подоланням законодавчих прогалин, прийняттям аддитивних рішень[1], зумовив формування доктрини конституційного суду як «позитивного законодавця». Найбільш системне компаративне обґрунтування цієї концепції запропонував Allan R. Brewer-Carías (Аллан Р. Брюер-Каріас) у монографії «Constitutional Courts as Positive Legislators» (2011 р.) [1]. Надалі вагомий внесок у розвиток цієї концепції внесли такі зарубіжні науковці: F.F. Segado (Ф.Ф. Сегадо), G. Parodi (Дж. Пароді), L. Claus (Л. Клаус), R.S. Kay (Р.С. Кей), K. Lachmayer (К. Лахмайєр), S. Deva (С. Дева), M. Cappelletti (М. Каппеллетті), R. Albert (Р. Альберт), B. Ackerman (Б. Акерман), A.S. Sweet (А.С. Світ), V.C. Jackson (В.С. Джексон), D.S. Law (Д.С. Ло) та ін. До суміжного теоретичного напряму належать праці A. Arato (Е. Арато), який, розвиваючи концепцію постсуверенного конституцієтворення, обґрунтовує значну роль конституційних судів у процесі формування конституційного порядку, а також D.M. Beatty

[1] Аддитивні рішення (від лат. *additio* – додавання) у практиці конституційних судів – це рішення, якими суд не просто визнає норму неконституційною або залишає її чинною, а фактично «додає» до нормативного регулювання відсутній елемент, необхідний для приведення норми у відповідність до Конституції за такою логікою: «ця норма неконституційна через відсутність певного елемента – правове регулювання має бути доповнене цим елементом».

(Д.М. Бітті), G.J. Jacobsohn (Г.Дж. Джекобсон), R.B. Siegel (Р.Б. Сігел), R. Dixon (Р. Діксон), M. Tushnet (М. Ташнет), D. Landau (Д. Ландау), A. Sajó (А. Шайо) з їх працями про взаємодію конституційних судів із законодавцями та участь цих судів у конституєтворенні. Наприклад, R. Hirschl (Р. Гіршль) показує, що сучасні конституційні ї суди набули можливості вирішувати питання, які раніше належали до сфери парламентської політики, в результаті чого відбувається *judicialization of politics* – судова політизація / юрисдикціоналізація політичних питань [10, с. 169–210]. Зазначені наукові підходи виразно розширюють традиційне розуміння конституційного суду як «негативного законодавця» і створюють досить широке теоретичне підґрунтя для його розгляду як суб'єкта «позитивного» правотворення.

В українській правничій науці недостатньо дослідженим залишається як питання про роль конституційного суду як «позитивного» законодавця, так і взаємозв'язок правотворчої діяльності КСУ із розвитком правничої термінології. Так, про те, що формування правового поля органами конституційного контролю досить часто з площини «негативного» законодавця переходить у площину «позитивного», зауважував І. Сліденко [11, с. 266]. До нього доєднався А. Селіванов, відзначивши, що в актах тлумачення КСУ узагальнення змістовного характеру стають правовими постулатами, які слід розцінювати як корисну для правової системи практику «позитивного законодавця», який є вартовим конституційного правопорядку і продовжує у висловлених правових позиціях «руку законодавця» [12, с. 101-109]. М. Савчин також вживає поняття «позитивний законодавець» щодо діяльності КСУ при офіційному тлумаченні конституції і законів [13, с. 259]. Нарешті, в самому КСУ частина суддів схиляється до використання концепції «позитивного законодавця», як-от В. Лемак, який пише про виконання КСУ функції «позитивного законодавця» далеко за межами кельзенівської моделі конституційного суду як «негативного законодавця», наголошуючи, що така роль можлива в ситуації так званого «законодавчого упущення» [14, с. 28]. Натомість значна частина наукових праць вітчизняних учених (Ю. Бисаги, О. Водяннікова, С. Головатого, В. Городовенка, В. Кампа, М. Козюбри, А. Колодій, В. Кравчука, Б. Малишева, В. Погорілка, С. Різника, О. Скрипнюка, О. Совгирі, О. Спінчевської, М. Тесленко, Т. Цимбалістого, В. Шаповала, С. Шевчука та ін.) зосереджується на юридичній природі рішень Суду, його правотворчій функції, юридичних позиціях та їх значенні як джерела права. Між тим, в офіційному виданні КСУ за 2021–2022 рр. зазначено, що Суд у своїх рішеннях використовує як термінологію, сформовану практикою ЄСПЛ, так і «оригінальну українську правничу термінологію» [15, с. 19]. Це безпосередньо доводить, що акти Суду є середовищем функціонування та розвитку правничої терміносистеми. Водночас потребує окремого дослідження питання про те, яким чином нормативно-інтерпретаційна діяльність КСУ породжує нові термінологічні конструкції, змінює зміст уже усталених понять та забезпечує їх адаптацію до сучасних конституційних реалій.

Отже, за результатами огляду наукової літератури можна констатувати наявність чітко вираженої дослідницької прогалини. Попередні наукові розробки, переважно зосереджуючись на юридичному аналізові й формальній класифікації рішень КСУ, не приділяли достатньої уваги системному дослідженню моделей нормативної аргументації, за допомогою яких КСУ формує нові правові термінологічні конструкції та зв'язки між ними, спираючись на доктрину «живої Конституції».

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні та систематизації основних форм і механізмів впливу Конституційного Суду України як «позитивного законодавця» на розвиток правничої термінології, зокрема через формування, розвиток і конкретизацію юридичних позицій і правових принципів та формування нових або переосмислення існуючих правничих понять у цілях розвитку сучасного українського правової системи та національної моделі конституціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають американські вчені Р. Кей і Л. Клаус, конституційні суди зазвичай не уповноважені розглядати, пропонувати або створювати *ex novo* законодавчі акти «на власний розсуд», а також вносити «реформи» до законів, розроблених іншими суб'єктами законодавчої діяльності [16, с. 481–482]. Цей принцип і надалі залишається загальним у зарубіжному і в українському праві, незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть роль конституційних судів суттєво змінилася. Це зумовлено тим, що їхня діяльність уже не обмежується визнанням законів неконституційними або їх скасуванням чи залишенням чинними з огляду на їхню відповідність Конституції. Натомість у всіх правових системах сформувалися нові підходи, зокрема засновані на принципі збереження законодавчих актів з огляду на презумпцію їхньої конституційності. Це наділяє конституційні суди можливістю

не скасовувати закон і не визнавати його неконституційним, навіть якщо він формально суперечить Конституції, а тлумачити його відповідно до Конституції або в гармонії з нею. Наприклад, конституційні суди часто (КСУ – переважно з 2021 р.) застосовують доктрину «законодавчого упущення» [17; 18], що дає змогу їм самостійно «добудовувати» право, якщо вони доходять висновку, що без елементів правотворення реалізація того чи того права людини майже неможлива, інакше кажучи, коли аргументи забезпечення прав людини виявляються вищими (переконливішими) в ієрархії цінностей за аргументи дотримання принципу розподілу влади в конкретній ситуації» [17, с. 28]. Так, у Рішенні від 20.01.2026 р. № 1-р/2026 КСУ констатував, що зміна законодавчого регулювання пенсійного забезпечення державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування призвела до істотної нерівності у рівні пенсійного забезпечення, що не забезпечує дотримання юридичної рівності – одного зі складників принципу верховенства права – та порушує конституційні гарантії права на соціальний захист. Тому КСУ не просто визнав певні положення Закону № 889 неконституційними, але і вказав підставу такого визнання і разом з тим – необхідність формулювання законодавцем таких положень, а саме – фіксацію перехідних умов пенсійного забезпечення чи компенсаційних механізмів для осіб, які у період із 15.03.2000 р. до дня набрання чинності Законом № 889 обіймали посади державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, але станом на 01.05.2016 р. не мали потрібного стажу для призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723 [19]. Тим самим КСУ не просто перевірив наявні законодавчі норми на предмет конституційності, а й визначив конституційно необхідний зміст майбутнього законодавчого регулювання, залишивши законодавцеві простір для вибору конкретної моделі, але, разом із тим, визначив нижню конституційну межу цього вибору. Вказуючи на бездіяльність парламенту, конституційні суди в багатьох випадках перебирають на себе роль «помічника» законодавця, створюючи (прямо чи імпліцитно) норми, які вони зазвичай виводять із Конституції. В окремих випадках вони навіть замінюють законодавця, відкрито виступаючи як «позитивні законодавці» та встановлюючи тимчасові або перехідні правила, які застосовуються до певних питань до моменту прийняття відповідного законодавства. Як зауважують фахівці з цього приводу, «функціональна спеціалізація органів влади зовсім не передбачає можливості здійснення відповідної правотворчої діяльності виключно законодавчими органами. Сама система стримувань і противаг – конститутивний елемент механізму влади у сучасних республіканських формах правління є наочним прикладом часткового змішування функцій органів влади й засвідчує неабсолютний характер згаданого принципу» [20, с. 84].

Інший прийом – відтермінування конституційним судом дати втрати чинності правових норм, визнаних неконституційними. Так, згідно з приписами частини другої статті 152 Конституції України [21] та статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» [22] КСУ має таке право. За підрахунками Секретаріату КСУ, це право Суд у 2021–2022 рр. реалізував у 9 рішеннях, у яких: втрату чинності неконституційними приписами законів України було відтерміновано на три (рішення від 07.04.2021 р. № 1-р(II)/2021, від 08.06.2022 р. № 3-р(II)/2022) або шість місяців (рішення від 21.07.2021 р. № 3-р(II)/2021, від 15.06.2022 р. № 4-р(II)/2022, від 12.10.2022 р. № 7-р(II)/2022, від 12.10.2022 р. № 8-р(I)/2022, від 16.11.2022 р. № 9-р(II)/2022) з дня ухвалення Судом відповідного рішення; зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 зі змінами (рішення від 06.04.2022 р. № 2-р(II)/2022, від 23.12.2022 р. № 3-р/2022) [15, с. 18]. Такий підхід дає змогу КСУ уникати виникнення законодавчого вакууму, а в окремих випадках – постійно або тимчасово заповнювати прогалини, які могли б виникнути внаслідок негайного визнання відповідної норми неконституційною.

Конституційний Суд як «позитивний законодавець» – це новітня теоретико-юридична та конституціоналістська концепція, відповідно до якої орган конституційної юрисдикції, здійснюючи контроль за конституційністю нормативних актів, не обмежується їх визнанням неконституційними та вилученням із правової системи, а й бере активну участь у формуванні нормативного змісту права шляхом конкретизації конституційних положень, розвитку їх змісту, доповнення або коригування законодавчого регулювання, заповнення законодавчих прогалин, формулювання обов'язкових правових позицій і визначення способів та умов реалізації конституційних норм.

У більш вузькому значенні поняття «позитивний законодавець» вказує на конституційний суд, який унаслідок здійснення конституційного правосуддя створює нові нормативні приписи або надає чинним нормам нового нормативного змісту, який стає обов'язковим для інших суб'єктів права. Йдеться про функціональне або матеріальне розуміння позитивного законодавця: у певних рішеннях Суд не обмежується усуненням неконституційної норми, а формує нове нормативне значення, розширює сферу дії права, відновлює попереднє регулювання, встановлює конституційні критерії для майбутнього законодавця або виявляє законодавчі упущення.

При цьому означена концепція не означає появу поряд із парламентом якогось законодавця-«дублера»: визнання за Конституційним Судом певного «позитивного» правотворчого потенціалу не означає наділення його загальною компетенцією створювати право з власної політичної волі. Парламент і Конституційний Суд здійснюють принципово різні види нормотворчої діяльності. Перший створює первинне законодавче регулювання, визначає напрями державної політики, встановлює правила поведінки та має широкий простір політичного розсуду. Конституційний Суд, навіть здійснюючи позитивну правотворчість, діє похідно від Конституції. Його нормативні приписи виникають не внаслідок самостійного визначення бажаної моделі суспільного регулювання, а як результат конкретизації, розвитку та забезпечення реалізації вже закріплених у Конституції принципів, прав і цінностей.

Концептуально розмежування між «негативним» і «позитивним» законодавцями можна подати так: 1) негативний законодавець усуває неконституційну норму, діє переважно шляхом скасування цієї норми, реагує на чинну норму, основний результат – втрата чинності норми; 2) позитивний законодавець сам формує норму або змінює її зміст, діє шляхом конкретизації, доповнення, коригування, може реагувати не лише на чинну норму, але також і на прогалину у праві; результат – поява нової або зміненої правової норми.

Як вважається, одним із головних чинників, що стимулювали появу цієї нової ролі конституційних судів, стали принципи прогресивності та пріоритетності прав людини, що особливо проявилося у процесі нового осмислення права на рівність та заборони дискримінації. У таких випадках, виходячи з необхідності захисту прав і гарантій громадян, не виникало істотних сумнівів щодо легітимності активістської діяльності конституційних судів, яка певною мірою втручається у законодавчі функції шляхом застосування конституційних принципів і цінностей [1, с. 92–105]. Якщо раніше питання ставилося переважно як «чи може Конституційний Суд скасувати закон?», то сучасна доктрина ставить складніше питання: що саме може зробити Суд, якщо закон суперечить Конституції, але його просте скасування не забезпечує конституційної справедливості? Саме пошук відповіді на це питання і став одним із джерел концепції позитивного законодавця. При цьому сучасна дискусія довкола цієї концепції полягає вже не стільки у запереченні можливості такої правотворчої діяльності конституційних судів, скільки у визначенні її обсягу та меж, а також допустимого ступеня втручання конституційних судів у суто законодавчі функції. Зрештою, як справедливо зазначає іспанський учений Ф.Ф. Сегадо, необхідно уникати ситуації, коли «охоронець Конституції перетворюється на суверена» [23, с. 161].

Застосування концепції Конституційного Суду як «позитивного законодавця» зумовлює не лише нормативну, а й термінологічну трансформацію законодавства. Здійснюючи конкретизацію конституційних принципів, розвиток юридичних позицій та реагуючи на законодавчі упущення, Конституційний Суд формує нові правничі категорії, уточнює зміст уже усталених понять і створює власний понятійно-термінологічний корпус. Такі термінологічні конструкції, набуваючи усталеності в практиці Суду, поступово переходять до юридичної доктрини, законодавства та професійної правничої мови. Водночас розширення термінологічної творчості Суду актуалізує проблему розмежування конституційного тлумачення, конкретизації та судової правотворчості, а відтак – визначення допустимих меж його діяльності як «позитивного законодавця».

Суд у такій ролі вже не лише застосовує та тлумачить наявні юридичні поняття, а й фактично формує нові нормативні смисли, уточнює зміст термінів і вводить у правовий обіг нові понятійні конструкції. Якщо у традиційній моделі «негативного законодавця» КСУ переважно встановлює, чи відповідає певна норма Конституції, то в моделі «позитивного законодавця» він може розширювати, конкретизувати або переосмислювати зміст конституційних категорій. Наприклад, конституційні терміни «гідність людини», «рівність», «дискримінація», «верховенство права», «правова визначеність», «пропорційність», «справедливість» не завжди мають вичерпно і чітко

визначений зміст у тексті Конституції України. Саме судова практика поступово наповнює їх конкретним нормативним змістом. Отже, КСУ виступає не лише інтерпретатором термінології, а й суб'єктом її нормативної конкретизації.

Здійснюючи конституційне тлумачення, Суд може вводити в юридичний дискурс поняття, які прямо не закріплені в тексті Конституції, але логічно випливають із її принципів. Зокрема, в Україні зусиллями КСУ формулювалися, такі категорії: «законодавчі упущення», «легітимні очікування», «юридична визначеність», «належне урядування», «конституційна ідентичність», «пропорційність втручання», «баланс конституційних цінностей», «позитивні зобов'язання держави», «конституційно допустиме обмеження прав» тощо. Тобто конституційно-судова практика стає своєрідним механізмом термінологічного розвитку права [24, с. 119–121].

Особливо важливим є те, що концепція «позитивного законодавця» дозволяє Суду краще адаптувати усталені конституційні поняття до нових соціальних, технологічних та політичних реалій [25, с. 55–59]. Текст Конституції України може залишатися незмінним, але значення понять, які в ньому використовуються, змінюється відповідно до розвитку суспільства. Наприклад, поняття «приватне життя», «свобода слова», «рівність», «власність» або «інформація» сьогодні охоплюють явища, яких законодавець ще років 20–30 тому міг взагалі не передбачати. Тому діяльність Суду породжує динамічну правничу термінологію, яка забезпечує зв'язок між стабільним текстом Конституції України та змінюваною соціальною реальністю.

Концепція «позитивного» законодавця сприяє й інституціалізації термінологічної правничої системи, її збагаченню новими поняттями, структуруванню завдяки віднайденню нових логічних зв'язків між ними. Тим самим така діяльність КСУ, із цього погляду, поступово створює власний термінологічний корпус, який стрімко розвивається і підживлюється потребами юридичної практики, актуальними напрямками правової реформи та, своєю чергою, сам впливає на них. Якщо певна категорія систематично використовується КСУ у рішеннях і набуває усталеного значення, вона переходить із судової аргументації у правову доктрину, потім у законодавство, а надалі – у професійну юридичну мову. Таким чином, конституційно-судова практика може виконувати роль джерела вторинної правничої термінології. Це особливо помітно щодо понять, які спочатку виникають у рішеннях КСУ, а згодом використовуються законодавцем, судами загальної юрисдикції, науковцями та практикуючими юристами (адвокатами, нотаріусами та ін.).

«Позитивна» законодавча функція КСУ проявляється і в тому, що він може усувати невизначеність правничої термінології. Якщо закон використовує оціночне або багатозначне поняття, Суд своїм рішенням встановлює критерії його застосування. Наприклад: «пропорційність» – визначення її елементів; дискримінація» – визначення критеріїв її встановлення; правова визначеність» – встановлення вимог щодо ясності, зрозумілості й передбачуваності законодавства. У результаті абстрактний термін перетворюється на операціоналізовану юридичну категорію, яку можуть застосовувати інші суб'єкти права.

Важливим результатом є не лише поява нових термінів, а й формування нових концептуальних зв'язків між уже існуючими поняттями. Наприклад, Суд може пов'язувати верховенство права, правову визначеність, легітимні очікування, заборону свавілля, пропорційність. Унаслідок цього окремі терміни перетворюються на елементи цілісної концептуальної системи правничої термінології. Саме тому вплив КСУ на термінологію не варто зводити лише до «створення нових слів». Значно важливішим є створення нових юридичних значень і взаємозв'язків між поняттями. Якщо Суд визнає певне законодавче регулювання неконституційним або визначає необхідність його зміни, законодавець змушений адаптувати нормативний текст до сформульованої Судом юридичної позиції. У цьому аспекті Суд фактично бере участь у термінологічному конструюванні законодавства, хоча формально не здійснює законодавчої діяльності.

Водночас концепція позитивного законодавця створює ризик надмірної термінологічної творчості суду. З цього приводу слід зробити застереження: КСУ може розвивати юридичну термінологію настільки, наскільки це необхідно для реалізації його конституційної функції та випливає з Конституції, але не може підміняти законодавця у визначенні політично доцільного змісту правового регулювання. Інакше кажучи, Суд може конкретизувати конституційний зміст, але не повинен довільно створювати нову політику права. Ця межа є принципово важливою для концепції «позитивного законодавця». У сучасній доктрині сама діяльність конституційних судів на межі негативної та позитивної правотворчості є одним із найбільш дискусійних питань.

Якщо ж Конституційний Суд починає не лише тлумачити конституційні поняття, а фактично створювати нові правила поведінки під виглядом їх тлумачення, виникає проблема розмежування тлумачення, конкретизації, розвитку права, судової нормотворчості та законодавчої діяльності. Саме тут проходить конституційна межа між легітимним судовим розвитком правничої термінології та фактичною підміною законодавця.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що розширення сфер конституційної юрисдикції у сучасному конституціоналізмі зумовлює ситуацію, за якої судове тлумачення відкритих конституційних положень неминуче впливає на формування нормативного змісту права. У цьому сенсі конституційні суди фактично наближаються до законодавчої функції, хоча таке зближення породжує проблему меж діяльності органу конституційної юрисдикції та його демократичної легітимності.

Одна з впливових у західній юриспруденції концепцій – концепція «*Living Constitution*» («живої Конституції») створила теоретико-методологічне підґрунтя для переходу КСУ від моделі виключно «негативного законодавця» до моделі суду, який бере участь у позитивному формуванні конституційно-правових норм. Водночас це не означає необмеженої правотворчості Суду: питання меж такого формування якраз і становить центральну проблему сучасного конституціоналізму.

Означений теоретико-правовий підхід дає змогу КСУ динамічно й контекстуально тлумачити Конституцію України, забезпечуючи її відповідність соціальним, політичним і моральним змінам у суспільстві. Аналіз низки ключових рішень КСУ показує, що він не лише усуває неконституційні норми, а й формує нові нормативні положення, які розширюють захист конституційних прав та посилюють принцип матеріальної справедливості. КСУ виступає посередником між конституційним текстом і соціальною реальністю, а також одним із ключових учасників забезпечення балансу між народним суверенітетом і верховенством Конституції. Водночас нова роль КСУ як «позитивного законодавця» відображає зміну парадигми в українській правовій системі – від моделі судової стриманості (*judicial restraint*) до судового активізму (*judicial activism*). Така трансформація стала наслідком необхідності заповнення прогалин у праві, посилення захисту конституційних прав громадян та приведення змісту конституційних норм у відповідність до динамічних суспільних змін.

Основний теоретичний внесок дослідження полягає в тому, що концепція КСУ як «позитивного законодавця» зумовлює перетворення конституційно-судової діяльності на один із самостійних механізмів розвитку правничої термінології в Україні. Її вплив проявляється у трьох основних напрямах: термінологічному – поява та закріплення нових юридичних понять; семантичному – розширення, конкретизація та переосмислення змісту вже існуючих конституційних термінів; системному – формування нових взаємозв'язків між існуючими юридичними поняттями та їх включення до цілісної системи конституційно-правової аргументації. Активна правотворча діяльність КСУ сприяє розвиткові національної правничої термінології не лише шляхом тлумачення вже існуючих юридичних понять, а й через формування нових термінологічних конструкцій, уточнення змісту понять та їх адаптацію до сучасних конституційних реалій. У цьому аспекті КСУ фактично виступає одним із ключових центрів розвитку спеціалізованої юридичної мови. При цьому розвиток правничої термінології є не побічним наслідком, а одним із самостійних та значимих результатів правотворчої діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в державі. Через інтерпретацію права та формування юридичних позицій КСУ бере участь у концептуалізації нових юридичних явищ, стабілізації понятійного апарату та його адаптації до динаміки конституційного правопорядку. Тим самим виважений конституційно-судовий активізм сприяє підвищенню якості національного законодавства, поліпшенню умов його застосування, зняттю термінологічних бар'єрів та усуненню елементів юридичної невизначеності в законодавстві України.

Наведені вище міркування викладені значною мірою в постановочному ракурсі, а тому потребують суттєвого концептуального уточнення, переосмислення й розвитку. Тому необхідними видаються подальші ґрунтовні теоретико-правові та конституційно-правові дослідження, спрямовані на систематичне встановлення того, яким чином КСУ трансформує конституційне тлумачення у нові нормативні приписи, за допомогою яких заповнюються прогалини у праві, а також на перевірку того, наскільки такі дії органу конституційної юрисдикції відповідають принципам верховенства права, конституційної справедливості та демократії.

Список літератури:

1. Brewer-Carías A. R. Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. xxviii, 933 p.

2. Kelsen H. *General Theory of Law and State*. Translated by Anders Wedberg. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1945. xxxiii, 516 p.

3. Claus L. P., Kay R. S. Constitutional Courts as "Positive Legislators" in the United States. *The American Journal of Comparative Law*. 2010. Vol. 58. Supplement 1. P. 479–504.

4. Deva S. Constitutional Courts as Positive Legislators: The Indian Experience. In: Brewer-Carías A. R. (ed.). *Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. P. 587–601.

5. Kühn Z. Czech Constitutional Court as Positive Legislator? In: Brewer-Carías A. R. (ed.). *Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. P. 445–470.

6. Lachmayer K. Constitutional Courts as »Positive Legislators«. In: Brewer-Carías A. R. (ed.). *Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. P. 251–263.

7. Водянніков О. Ю. Конституція і революція : анатомія установчої влади. *Конституційний полілог. 20 років Конституції України : суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 15-69.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72. Ст. 2596.

9. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Висновок щодо конституційної ситуації в Україні, ухвалений на 85-му пленарному засіданні Венеціанської комісії 17 грудня 2010 року. CDL-AD(2010)044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a36#Text/.

10. Hirschl R. Towards Juristocracy : The Origins and Consequences of the New Constitutionalism. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2004. 286 p.

11. Сліденко І. Д. Конституційний контроль в механізмі сучасної правової держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Маріупольський державний гуманітарний університет. Маріуполь, 2010. 482 с.

12. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя. Київ : Логос, 2012. 151 с.

13. Савчин М. В. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку : 2005–2020 : монографія. Ужгород : Вид-во РІК-У, 2020. 384 с.

14. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лопушанського Володимира Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 9 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» (справа про обов'язковість судового рішення). *Вісник Конституційного Суду України*. 2024. № 4. С. 24–30.

15. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2021–2022. Кн. 19 / відп. ред. С. П. Головатий ; уклад. Я. В. Скринник ; пер. англ. мовою О. І. Кравченко ; алф.-предм. покажч. Ю. М. Михеєнко. Житомир : ТОВ «505», 2023. 860 с.

16. Claus L. P., Kay R. S. Constitutional Courts as "Positive Legislators" in the United States. *The American Journal of Comparative Law*. 2010. Vol. 58. Supplement 1. P. 479–504.

17. Бишевський І. Конституційний суд та його роль у вирішенні проблеми законодавчого упущення. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2026. Вип. 17. С. 20–31.

18. Городовенко В. В. Становлення концепції законодавчого упущення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України в контексті порівняльного правознавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 78–102.

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 90, підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, частини сьомої статті 21 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 року № 2493-III від 20 січня 2026 року № 1-р/2026. *Вісник Конституційного Суду України*. 2026. № 1-2. С. 176–190.

20. Мартинюк Р. Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю : теоретико-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 1. С. 76–86.

21. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

22. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

23. Segado F. Algunas reflexiones generales en torno a los efectos de las sentencias de inconstitucionalidad y a la relatividad de ciertas fórmulas estereotipadas vinculadas a ellas. *Anuario Iberoamericano de Justicia Constitucional*. 2008. № 12. Madrid : Centro de Estudios Políticos y Constitucionales. P. 159–185.

24. Лазарєв В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 116–121.

25. Kavanagh A. The Idea of a Living Constitution. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*. 2003. Vol. 16. No. 1. P. 55–89.

Lazariev V. V. THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE AS A "POSITIVE LEGISLATOR": NEW RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF LEGAL TERMINOLOGY

The article examines the role of the Constitutional Court of Ukraine as a "positive legislator" and its impact on the development of contemporary Ukrainian legal terminology. It substantiates the argument that the transformation of the classical Kelsenian model of a constitutional court as a "negative legislator" is associated with the expansion of constitutional interpretation, the specification of constitutional principles, the addressing of legislative omissions, the postponement of the loss of legal force of unconstitutional provisions, and the formulation of binding legal positions. The normative and doctrinal prerequisites for the emergence of the concept of the "positive legislator" in the activities of the Constitutional Court of Ukraine are analyzed, along with the particularities of its reception in Ukrainian legal scholarship and judicial practice. At the same time, the article emphasizes that the "positive" law-making activity of the Constitutional Court is constitutionally derivative in nature and must not develop into autonomous political and normative activity that substitutes for the legislature. It concludes that the activity of the Constitutional Court as a "positive legislator" constitutes an independent mechanism for the development of the Ukrainian legal terminological system and contributes to the adaptation of the constitutional-law conceptual framework to dynamic social realities. The active law-making activity of the Constitutional Court contributes to the development of national legal terminology not only through the interpretation of existing legal concepts but also through the formulation of new terminological constructs, the clarification of the meaning of established concepts, and their adaptation to contemporary constitutional realities. In this respect, the Constitutional Court effectively serves as one of the key institutional centers for the development of specialized legal language. The development of legal terminology should therefore be regarded not as a merely incidental consequence, but as an independent and significant outcome of the law-making activity of the state's sole body of constitutional jurisdiction.

Keywords: *Constitutional Court of Ukraine, legal terminology, "positive legislator" concept, "negative legislator" concept, legal positions, constitutional interpretation, law-making, judicial activism, legislative omission.*

Дата першого надходження статті до видання: 04.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.11.2026